

اثرات امنیت اقتصادی بر توسعه گردشگری در ایران

تاریخ دریافت: ۹۱/۱۰/۱۳

تاریخ تأیید: ۹۲/۰۶/۲۰

بهروز صادقی عمروآبادی^۱

دانشجوی دکتری اقتصاد دانشگاه اصفهان

احمد گوگردچیان^۲

استادیار اقتصاد دانشگاه اصفهان

نجفعلی شهبازی^۳

دانشجوی دکتری دانشگاه امام حسین^ع

محسن سیفی کفشگری^۴

کارشناس ارشد علوم اقتصادی

چکیده

امروزه رشد سریع گردشگری به عنوان یک صنعت سودآور و در عین حال پاک برای هر کشور، تغییرات اجتماعی، اقتصادی و محیطی فراوانی را به دنبال دارد. در این میان ایران نیز با توجه به پتانسیلهایی نظیر موقعیت جغرافیایی، پیشینه فرهنگی، تاریخی و ... از این قاعده مستثنی نیست و البته استفاده از فرصت‌های موجود نیازمند مطالعات گسترده‌ای در این خصوص می‌باشد. از مهم‌ترین عوامل کلان اقتصادی مؤثر بر جذب گردشگر در هر کشور، وجود امنیت و امنیت اقتصادی در آن کشور است که این موضوع هدف اصلی نگارش این مقاله می‌باشد. در این مطالعه از روش ARDL و اطلاعات سال‌های ۱۹۷۰ تا ۲۰۱۰ برای کشور ایران استفاده شده است. همچنین ارتباط کوتاه و بلندمدت و نوع ارتباط بین متغیرهای کلان اقتصادی مانند تورم، بیکاری، تجارت و تولید ناخالص داخلی و برخی شاخص‌های امنیت اقتصادی مانند نوسانات نرخ ارز و تولید (با استفاده از روش GARCH) و شاخص پول‌شویی از یک سو و شاخص‌های گردشگری کشور (به عنوان متغیر وابسته) از سوی دیگر، مورد ارزیابی و تحلیل قرار گرفت. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که شاخص پول‌شویی می‌تواند عاملی منفی و مخرب برای جذب گردشگر به کشور باشد و توسعه گردشگری، نیازمند مبارزه با پول‌شویی به عنوان یک عامل اختلال امنیت و توسعه گردشگری خواهد بود.

واژگان کلیدی: امنیت اقتصادی، پول‌شویی، تجارت، تولید ناخالص داخلی، گردشگری، روش ARDL

طبقه‌بندی موضوعی: G28, F13, M21

1. Email: Sadeghi.behruz@gmail.com

2. Email: Agoogerdchian@yahoo.com

3. Email: Najafalishahbazi@gmail.com

4. Email: Seifi.Mohsen@gmail.com

«نویسنده مسئول»

مقدمه

بی‌تردید گردشگری به عنوان یک ابزار اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و جغرافیایی دانشی چند رشته‌ای است که تکامل و توسعه آن بدون در نظر گرفتن عوامل تأثیرگذاری چون امنیت اقتصادی کامل نخواهد بود (هال، ۱۳۸۲). همچنین مسئله دیگری که طی سال‌های گذشته از اهمیت بالایی برخوردار شده، پدیده پول‌شویی و اقتصاد زیرزمینی است که اثرات سوئی بر بسیاری از شاخص‌های کلان اقتصادی خواهد گذارد و توسعه گردشگری از جمله متغیرهایی است که از پول‌شویی متأثر خواهد شد (رهبر، ۱۳۸۷).

از آنجا که وجود امنیت و امنیت اقتصادی در یک کشور از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر جذب گردشگر می‌باشد هدف اصلی و محور اساسی این پژوهش را بر این مبنای قرار داده و قبل از برآورد الگو، برای بررسی جهت رابطه رگرسیونی، از آزمون علیت گرنجر استفاده می‌نماییم. در این مطالعه که با استفاده از روش ARDL و داده‌های سال‌های ۱۹۷۰ تا ۲۰۱۰ کشور ایران انجام شده است سعی می‌شود ارتباط کوتاه‌مدت و بلندمدت و نیز نوع ارتباط بین متغیرهای کلان اقتصادی مانند تورم، بیکاری، تجارت و تولید ناخالص داخلی، و نیز برخی شاخص‌های امنیت اقتصادی مانند نوسانات ارز و تولید (با استفاده از روش GARCH) و شاخص پول‌شویی از یک سو و شاخص‌های گردشگری کشور (به عنوان متغیر وابسته) از سوی دیگر مورد ارزیابی و تحلیل قرار گیرد. در واقع مبارزه با پول‌شویی و کنترل نوسانات متغیرهای کلان تأثیرگذار بر گردشگری می‌تواند به مثابه راهکارهای مؤثر مبتنی بر برنامه‌های توسعه در کشور باشد. در ادامه این پژوهش ابتدا به بیان ادبیات تحقیق در حوزه گردشگری، امنیت اقتصادی و پول‌شویی پرداخته و سپس پیشینه‌ای از مطالعات تجربی در این خصوص را بررسی خواهیم نمود. در بخش سوم مقاله الگوی تحقیق مبنی بر شاخص‌های تأثیرگذار بر توسعه گردشگری بیان و روش تخمین ARDL تشریح خواهد شد. نتایج تحقیق و پیشنهادات نیز بخش پایانی مقاله را تشکیل می‌دهد.

۱- برخی مباحث مقدماتی

۱-۱- گردشگری و عوامل مؤثر بر توسعه آن

گردشگری^۱ صنعتی است که امروزه به یک حوزه مهم مطالعاتی بین پژوهشگران تبدیل شده است. از نظر اقتصادی، گردشگری بین‌المللی بیشترین عایدی را ایجاد می‌کند و

دریافتی‌های ارزی حاصل از آن بیشتر از محصولات نفتی، خودرو و تجهیزات ارتباطی تأمین می‌گردد. سیر و سیاحت و سفرهای گردشگری، هر چند طبق یافته‌های باستانی و داده‌های تاریخی پدیده‌ای دیرپا و قدیمی است و عمری به قدمت تاریخ و تمدن بشری دارد، اما ضرورت‌های زمان، همراه با توسعه و گسترش فن‌آوری باعث شده که نیاز به استراحت و تفریح، بیش از هر زمان دیگری در این عصر نمود پیدا کند، به طوری که در یک مقیاس کلی، گردشگری بیش از ۶ درصد از تجارت جهانی را تشکیل داده و سالانه بیش از ۷۰۰ میلیون سفر انجام می‌گیرد (لی، ۱۳۷۸)؛ به همین دلیل باید گفت گردشگری در ترغیب سرمایه‌گذاری بر روی زیرساخت‌ها، ایجاد و افزایش درآمد دولت و اشتغال‌زایی مستقیم و غیرمستقیم در سراسر دنیا نقش بسیار مهمی دارد (سازمان جهانی گردشگری، ۲۰۰۴).

بر اساس آمار سازمان جهانی جهانگردی (WTO) در نخستین دهه قرن جاری، رشد بخش طبیعت‌گردی بین ۱۰ تا ۳۰ درصد بوده است (سینایی، ۱۳۷۸)، که ایجاد اشتغال و توسعه منطقه‌ای از آثار مهمی است که توسعه طبیعت‌گردی به همراه آورده است (شفیع‌زاده، ۱۳۸۳). در این میان کشور ایران با داشتن طبیعت چهار فصل، یکی از بی‌نظیرترین کشورهای جهان در حوزه گردشگری به شمار می‌رود. بهره‌برداری از این موقعیت نیازمند ایجاد فضای مساعدی است که در قالب برنامه‌ریزی جامع و فراگیر قابل بهره‌برداری می‌باشد. بر همین اساس، نیاز وافر به برنامه‌ریزی بنیادی و جهادی به منظور توسعه و مدیریت و صنعت گردشگری احساس می‌شود (رنجبریان، ۱۳۸۲)؛ همچنین برای تداوم و توسعه آن مشارکت مردمی امری ضروری است (Woodly, 1993). باور اساسی این است که جوامع محلی هسته مرکزی مقاصد گردشگری هستند و جوامع سالم و موفق، معیاری برای سنجش موفقیت صنعت گردشگری به شمار می‌روند (Haywood, 1988). تجربه نشان داده است که هر کجا گردشگری بدون چارچوب برنامه‌ریزی و استراتژی مشخص توسعه یابد، مشکلات زیست محیطی و اجتماعی متعددی ظهور پیدا کرده و در درازمدت مشکلات گردشگری، بیشتر از فوائد آن می‌شود (رنجبریان و زاهدی، ۱۳۷۹).

بی‌تردید با راه‌اندازی صنعت گردشگری به عنوان یک صنعت پاک و کم‌هزینه، انواع مشاغل متنوع و چند بخشی به حرکت درآمده و با رونق صنعت گردشگری اقتصاد ملی، بین‌المللی و اقتصاد شهری و حتی روستایی و محلی فعال می‌گردد و این تحرک، رگ‌های

اقتصادی در همه اعضا و جوارح کشور از خرد تا کلان را فعال می‌نماید زیرا با حرکت گردشگر از مبدأ مراکز گردشگری اقتصاد آن بخش‌ها فعال می‌گردد (اعرابی و ایزدی، ۱۳۷۸). در بعد سیاسی نیز افزایش گردشگر به ویژه گردشگران خارجی می‌تواند بیانگر ثبات سیاسی و اعتماد به نظام و جریان سیاسی موجود در آن کشور باشد و این ثبات نه در سطح کلان بلکه در بخش‌های محلی نیز مورد توجه قرار می‌گیرد. بنابراین حضور گردشگر در یک کشور بیان‌کننده فضای آرام و امنیت اجتماعی و سیاسی آن کشور می‌باشد.

۱-۲- امنیت اقتصادی و عوامل مؤثر بر آن

امنیت اقتصادی را می‌توان یکی از مهم‌ترین شاخص‌های توسعه‌یافتگی دانست. بحران‌های سیاسی، جنگ‌های داخلی و بی‌توجهی صاحبان قدرت به منافع جامعه، از جمله عواملی هستند که ضریب شکنندگی امنیت را برای سرمایه‌ها و نیروی انسانی کارآمد افزون‌تر می‌سازد و تولید کالای امنیت، همواره مهم‌ترین فلسفه وجودی دولت‌ها را تشکیل می‌دهد. در جوامع اولیه که تهاجم خارجی، بی‌نظمی‌ها و شورش‌های داخلی و فقدان ضمانت برای اجرای قراردادهای، جان و مال و آبروی افراد را دستخوش خطر می‌کرد، دولت‌ها به وجود آمدند تا با ایجاد امنیت، افراد را در برابر این خطرها محافظت کنند.

امنیت به عنوان مهم‌ترین محرک و موتور توسعه، از مباحث بسیار مهم و حساس جوامع بشری است که بعد اقتصادی آن در برنامه‌های اقتصادی کشورها مورد توجه جدی قرار دارد. امنیت اقتصادی به معنای ایجاد احساس اطمینان، امنیت و آرامش در دسترسی به عوامل توسعه اقتصادی کشورها در برابر انواع فشارهای ارتباطات بین‌المللی، دولتی، اداری، دفاعی، سیاسی، حقوقی و قانونی است. این موضوع در واقع یکی از مهم‌ترین فلسفه‌های وجودی دولت‌ها را هم تشکیل می‌دهد. امروزه فقدان این امنیت مهم‌ترین مانع رشد اقتصادی پایدار کشورهای در حال توسعه ارزیابی می‌شود و عموماً این کشورها با تلاش برای رفع این مشکل به دنبال فراهم کردن فضای سالمی برای فعالیت‌های اقتصادی، ایجاد اشتغال در زمینه نیروی کار، سرمایه‌گذاری مطمئن، ارتقای تولید و کارایی منابع هستند، زیرا توجه نکردن به این مهم در سیاست‌گذاری‌های کلان اقتصادی عامل فرار سرمایه از این کشورها است که رکود اقتصادی را در پی دارد. دولت‌ها به واسطه دسترسی به امکانات بالقوه برای تأمین رشد اقتصادی و بهره‌مندی از ابزار قدرت لازم، مسئولیت اصلی تأمین امنیت اقتصادی را بر عهده دارند که در میان نهادهای دولت، وزارت اقتصاد و دارایی بیشترین

رسالت تحقق این هدف را بر دوش دارد. این وزارتخانه پیش از آنکه متولی جمع‌آوری مالیات و عوارض قانونی باشد باید متولی تثبیت حاکمیت نظم و قانون در اقتصاد کشور باشد، چرا که تأمین موتور توسعه بر تأمین سوخت آن اولویت دارد و باید همگام با مسئولیت ایجاد همگرایی و وحدت رویه سیاسی و قانونمند در راهبردهای اقتصادی و تجاری در سطح کلان کشور، توسعه امنیت اقتصادی را هم پیگیری کند. تأمین امنیت اقتصادی بر اساس چهار محور کلی قابل پیگیری است. این محورها که ارتباط تنگاتنگی با یکدیگر دارند، شامل تحقق امنیت سرمایه‌گذاری، امنیت اشتغال و درآمد، امنیت وضع و اجرای صحیح قوانین اقتصادی و ایجاد امنیت عملیاتی با ارائه یک مدل اقتصادی مناسب علمی، عملی و آزموده شده و امنیت در تحولات ارتباطات بین‌المللی می‌باشد. لذا نوسانات و بی‌ثباتی در شاخص‌های تولید و نرخ ارز و نیز پدیده پول‌شویی می‌تواند به عنوان شاخص‌های مرتبط و جایگزین عدم وجود امنیت اقتصادی مطرح گردد.

۱-۳- مفهوم پول‌شویی

پول‌شویی یک فرآیند غیرقانونی است که طی آن عواید و درآمد ناشی از اعمال خلاف قانون با انجام فرآیندی مشروعیت قانونی می‌یابد.^۱ پول‌شویی آثار زیانباری بر اقتصاد، سیاست و جامعه دارد. در طی این فرآیند پول کثیف ناشی از عوامل غیرقانونی تبدیل به پول تمیز شده و در کل بدنه اقتصاد جایگزین می‌شود. در واقع یکی از مؤلفه‌های امنیت اقتصادی برای سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی، حفظ حقوق اشخاص از هر گونه تعدی و به رسمیت شناختن مالکیت اشخاص و تضمین اجرای قراردادها از اصول اولیه امنیت اقتصادی به شمار می‌آید. همچنین کاهش ریسک سرمایه‌گذاری که مولفه دیگر امنیت اقتصادی است جز با ایجاد شفافیت و حاکمیت قانون میسر نخواهد شد. پول‌شویی و فعالیت‌های مجرمانه از موانع اصلی امنیت اقتصادی، ایجاد شفافیت مالی و حاکمیت قانون است که زمینه فعالیت‌های تبهکارانه را گسترش و فعالیت‌های سازنده اقتصادی را کاهش می‌دهد. قوانین مبارزه با پول‌شویی تلاش می‌کند، فضای ناامنی برای مجرمان فراهم آورد تا آن‌ها نتوانند وجوه کثیف خود را در نظام رسمی کشور تطهیر کنند و به نقاط دیگر جهان انتقال دهند (رهبر، ۱۳۸۷).

۱. ماده ۱ دستورالعمل جامعه، اروپایی، مارس ۱۹۹۰.

۲- پول‌شویی و اثر آن بر امنیت اقتصادی

بر اساس آخرین تخمین‌های صندوق بین‌المللی پول (IMF)^۱، حجم جهانی پول‌شویی سالیانه معادل ۲ تا ۵ درصد تولید ناخالص داخلی همه کشورهای جهان را تشکیل می‌دهد. این ارقام توانایی پول‌شویان را برای تأثیرگذاری بر نهادها و مؤسسات پولی و مالی داخلی و بین‌المللی به خوبی نشان می‌دهد. حال باید به این سؤال اساسی پاسخ داد که پول‌شویی چگونه و تا چه حد بر ساختار و متغیرهای کلان اقتصادی و در نتیجه امنیت اقتصادی تأثیر می‌گذارد؟ در این قسمت بعضی از پیامدهای اقتصادی پول‌شویی که به طور مستقیم و یا غیرمستقیم بر امنیت اقتصادی و ملی کشور تأثیرگذار می‌باشد بررسی شده است.

کشورهای در حال توسعه عمدتاً در مقابل مشکل بزرگی به نام کمبود منابع مالی قرار دارند. یکی از موانعی که سبب کمبود منابع داخلی در این کشورها می‌شود، وجود بازار غیررسمی گسترده در این اقتصادهاست. اقتصاد غیررسمی به بخشی از مبادلات اقتصادی گفته می‌شود که خارج از مدارهای رسمی و قابل کنترل اقتصاد قرار می‌گیرد. ورود مبادلات به حوزه اقتصاد غیررسمی دلایل متعددی دارد که فرار مالیاتی و غیرقانونی بودن مبادلات از عمده‌ترین آن‌هاست. عواید این مبادلات غیرقانونی باید به گونه‌ای وارد اقتصاد قانونی شود. از طرف دیگر اقتصادی غیررسمی با عدم شفافیت و بی‌ثباتی در برنامه‌ریزی دولتمردان - هر چند این فعالیت‌ها برای جامعه مفید باشد - نوعی هزینه مبادله در جامعه و ریسک برنامه‌ریزی و تولید را در کشور افزایش می‌دهند. در واقع ورود سرمایه‌هایی که در پی تظہیر هستند به هیچ عنوان به مفهوم سرمایه‌گذاری در معنای متعارف نیست و برعکس با ایجاد شبکه‌های فاسد و غیرقانونی در کنار این سرمایه‌ها باعث بروز مشکلات متعددی در اقتصاد کشورها می‌شود که ایجاد اختلال در سیاست‌گذاری‌های کلان کشور، کاهش بهره‌وری و انحراف تخصیص منابع، گسترش فقر و فاصله طبقاتی، کاهش درآمدهای دولت، تضعیف بخش خصوصی، ایجاد موانع برای خصوصی‌سازی، افزایش نرخ تورم، تضعیف یکپارچگی و تمامیت بازارهای مالی، افزایش ریسک اعتبار، اختلال در سرمایه‌گذاری درازمدت داخلی و خارجی، ایجاد تقاضای کاذب، افزایش فعالیت‌های زیرزمینی و تضعیف امنیت اقتصادی از جمله آن‌ها می‌باشد. همچنین بی‌ثباتی برنامه‌ریزی‌ها و بالا رفتن ریسک و هزینه‌های مبادله ناشی از اقتصاد زیرزمینی نیز بیشتر امنیت اقتصادی را تخریب می‌کند. این منابع، همچنین توسعه

دامنه فساد اقتصادی را به دنبال دارد و تخریب نهادهای مالی را موجب می‌شود، کانالیزه شدن این منابع در بخش‌های خاص مانند مسکن، بورس، بازرگانی داخلی، موقتی بوده و عملاً به ایجاد حباب‌های قیمت منجر شده و پس از بازگشت این سرمایه‌ها به مبدأ بی‌ثباتی در بازارها را در پی داشته که به عنوان یک خطر بالقوه، امنیت اقتصادی و ملی کشور را تهدید می‌کند (بیابانی و عصار، ۱۳۸۸).

مبارزه با پول‌شویی پدیده‌ای است که باید توسط سیاست‌گذاران و دولت‌مردان کشور مورد توجه ویژه قرار بگیرد تا امنیت و ثبات اقتصادی را برای کشور به ارمغان بیاورد. در واقع تطهیر پول اقدامی برای استفاده قانونی از پول‌های کثیف است که روند طبیعی فعالیت‌های اقتصادی را مختل کرده و به مخاطره می‌اندازد. به عقیده صندوق بین‌المللی پول برای ایجاد شرایط پایدار و شفاف‌سازی اقتصادی مبارزه با پدیده پول‌شویی یک امر لازم و ضروری است. هر اندازه اقتصاد از شرایط رقابتی بیشتر فاصله بگیرد بستر برای فعالیت‌های پول‌شویی آماده‌تر و گسترده‌تر خواهد شد، آنچه مسلم است مهم‌ترین خطر پول‌شویی (تهدید اقتصاد ملی و غیراجرایی شدن سیاست‌های اقتصادی و اجتماعی) است. کاهش بودجه دولت از جنبه درآمدهای مالیات، نوسان جریان سرمایه، نرخ ارز و نرخ بهره و ... سبب می‌شود که سیاست‌های اقتصادی کارآمدی خود را از دست بدهند و بازار از حالت رقابتی خارج شده و فعالان اقتصادی و کارآفرینان توان رقابت و سرمایه‌گذاری‌های مولد را از دست بدهند و با این روند بازده اقتصادی در هر مرحله کمتر از قبل گردد. با توجه به آمارهای جهانی ۵۰۰ تا ۵۱۰۰ میلیارد دلار درآمد ناشی از خرید و فروش مواد مخدر و سایر جرائم سازماندهی شده به روش‌های مختلف به دارایی‌های قانونی تبدیل می‌شود (نوری، ۱۳۸۹).

۲-۱- مروری بر مطالعات انجام شده

به‌رغم اهمیت مقوله گردشگری، مطالعات اقتصادی منسجم پیرامون آن در ایران بسیار محدود است. یکی از این مطالعات در سال ۱۳۷۵ تحت عنوان «بررسی وضعیت گردشگری و تخمین توزیع تقاضا و عرضه گردشگری خارجی در ایران» توسط صباغ کرمانی انجام شد که در آن از داده‌های مربوط به تعداد گردشگران خارجی دیدارکننده از ایران (به صورت جداگانه برای هر کشور) و با استفاده از اطلاعات منتهی به سال ۱۳۷۲ استفاده و یک فرم ثابت تبعی در خصوص تابع تقاضای گردشگری برای هر کشور طراحی شد. سایر مطالعات صورت گرفته اغلب به بیان اصول و مبانی، برنامه‌ریزی و اهمیت اقتصادی گردشگری و یا مسائل جامعه‌شناسی و

مسائل جغرافیایی گردشگری و وضعیت گردشگری در ایران و جهان محدود شده است.^۱ کریمایی (۱۳۸۷) در مطالعه خود به تخمین تابع تقاضای اکوتوریسم در استان گیلان با استناد به آمار سال‌های ۱۳۶۳ تا ۱۳۶۴ به منظور مدیریت تقاضا و ایجاد امکانات برای تأمین این تقاضا پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد که در بخش داخلی متغیر جمعیت استان‌های فرستنده گردشگر روی تقاضای گردشگری استان گیلان اثر مثبت و معنی‌دار دارد، اما نسبت به تأثیر سایر متغیرها بسیار کوچک است. همچنین شرایط آب و هوایی تأثیر مثبت روی تعداد گردشگران ورودی دارد. مخارج تبلیغاتی و هزینه مسکن نیز متغیرهایی هستند که بر روی تقاضای گردشگری اثر منفی دارند که این اثر برای مخارج تبلیغاتی نزدیک به صفر است. هزینه ایاب و ذهاب نیز در این تخمین معنی‌دار نبوده و برخلاف انتظار، مثبت ارزیابی شده است. در بخش خارجی نیز درآمد گردشگران خارجی با دو دوره تأخیر معنادار است. در این مطالعه مشاهده شد که هر گاه شاخص قیمت داخلی به جهانی افزایش یابد، تعداد گردشگران ورودی کاهش خواهد یافت. تعداد گردشگران خارجی ورودی در دوره قبل اثر مثبت و معنادار روی تقاضای گردشگری خارجی این استان دارد. همچنین متغیر مجازی دولت معنادار و مثبت می‌باشد.

در مطالعه عباسی‌نژاد و حبیبی (۱۳۸۴) به تصریح و برآورد تابع تقاضای گردشگری ایران با استفاده از داده‌های سری زمانی - مقطعی پرداخته شده است. در این مقاله بیشتر بر روی عوامل اقتصادی و تأثیر آن بر تقاضای گردشگری تأکید و یک تجزیه و تحلیل از تقاضای گردشگری ارائه شده است. در این پژوهش برای برآورد از ترکیب سری زمانی مقطعی داده‌ها طی دوره ۱۳۵۰ تا سال ۱۳۸۰ بر روی کشورهای آلمان، ایتالیا، انگلستان، ژاپن، سوئیس، فرانسه، کویت و هندوستان انجام شده چرا که این چند کشور در آن دوره زمانی بیشترین گردشگر ورودی به ایران داشته‌اند. نتایج برآوردها با استفاده از روش OLS تقریباً مشابه GLS بوده و بیانگر رابطه مثبت بین درآمد سرانه کشورهای مورد بررسی و رابطه عکس بین قیمت‌های نسبی و همچنین رابطه مثبت بین حجم مبادلات تجاری کشورهای مبدأ و مقصد است.

خوارزمی (۱۳۸۴) در مقاله خود با عنوان «بررسی رابطه علیت بین گردشگری و تجارت در ایران» رابطه علی بین تجارت (صادرات و واردات) و جریان ورود جهانگردان خارجی به ایران با

۱. از جمله این آثار می‌توان به مطالعات محمد بیگی (۱۳۷۳، ۱۳۷۲)، الوانی و دیگران (۱۳۷۲)، پوریا (۱۳۷۴)، پیران (۱۳۷۴)، عظیمی و حاجی پور (۱۳۸۷)، محمد بیگی (۱۳۷۲)، میر محمد صادقی (۱۳۷۹)، فیض بخش (۱۳۷۵)، سجادی (۱۳۷۳) اشاره نمود.

استفاده از داده‌های سالیانه از ایران و کشورهای عمده متقاضی خدمات جهانگردی از آن طی سال‌های ۱۳۳۸ تا ۱۳۸۰ و آزمون تودا یاماماتو (۱۹۹۵) بررسی و این نتیجه به دست آمده است که رابطه علی یک طرفه بین تجارت و توریسم برقرار است. با توجه به این نتیجه پیشنهاد شده است که در برآورد الگوهای پیش‌بینی تقاضا برای توریست، تجارت به عنوان یک عامل مهم در نظر گرفته شود.

هزارجریبی (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان «احساس امنیت اجتماعی از منظر توسعه گردشگری» هدف مقاله خود را شناخت میزان احساس امنیت اجتماعی و تعاملات مردم با گردشگران خارجی در ایران در سال ۱۳۸۹ عنوان می‌کند. نتایج به دست آمده حاکی از آن است که بین احساس امنیت اجتماعی و گردشگری رابطه مثبت و مستقیمی وجود دارد. به عبارتی هر مقدار احساس امنیت اجتماعی گردشگران افزایش یابد به همان اندازه تمایل آنان به اقامت در ایران و حتی سفرهای مجدد، بیشتر خواهد شد. مقایسه احساس امنیت اجتماعی از منظر گردشگران خارجی برای سفر به ایران حاکی از آن است که گردشگران آفریقایی بیشترین احساس امنیت و گردشگران اروپایی کمترین احساس امنیت را داشته‌اند. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که ضریب رگرسیون احساس امنیت اجتماعی، حاکی از آن است که به ازای یک واحد افزایش در احساس امنیت ۰/۵۶ واحد در تمایل به سفر مجدد گردشگران به ایران افزایش وجود دارد.

افتخاری و قادری (۱۳۸۱) در مقاله‌ای تحت عنوان «نقش گردشگری روستایی در توسعه روستایی» این سؤال را مطرح می‌کند که چه عواملی بر گردشگری مؤثر است و گردشگری روستایی چه نقش و اثری در توسعه روستایی و توسعه روستایی پایدار دارد؟ در نهایت نتیجه‌گیری می‌کنند که ماهیت صنعت گردشگری ایجاد اشتغال و درآمد، متنوع‌سازی اقتصاد، مشارکت اجتماعی و استفاده از منابع محلی است و از آنجا که بخش اعظم مشکلات عقب‌ماندگی و توسعه‌نیافتگی روستایی نیز به فقدان این صنعت برمی‌گردد، گردشگری روستایی با حل مسائل و مشکلات فوق می‌تواند به توسعه روستایی کمک نماید.

محمدزاده و همکاران (۱۳۸۹) در قالب مطالعه‌ای با عنوان «تخمین تابع تقاضای خارجی کل گردشگری ایران رهیافت TVP» هدف اصلی مطالعه خود را تخمین تابع تقاضای خارجی برای گردشگری در ایران طی سال‌های ۱۳۵۰ تا ۱۳۸۵ عنوان کردند و برای این منظور مدل تحقیق با استفاده از رهیافت پارامتر متغیر در طول زمان (TVP) و روش کالمن - فیلتر برآورد شده است. نتایج تخمین مدل با توجه به کشش درآمدی تخمین زده شده دلالت بر این دارد که

تقاضای گردشگری خارجی در ایران یک کالای نرمال بوده و از طرف دیگر کشش قیمتی نیز حاکی از آن است که این کالا، کالای کم کششی می‌باشد. علاوه بر این، تقاضای گردشگری ایران با متغیر مجازی جنگ رابطه معکوس داشته که نشان می‌دهد با وقوع بحران جنگ و ایجاد عدم امنیت، تقاضای خارجی برای گردشگری در ایران کاهش یافته است.

موسایی (۱۳۸۳) در پژوهش خود به تخمین تابع تقاضای گردشگری در ایران پرداخته و عوامل مؤثر بر تقاضای سفر به ایران و سهم هر یک از آن‌ها بر تقاضای گردشگری را در دوره ۱۳۴۴ تا ۱۳۷۹ مورد بررسی قرار داده است. در این تحقیق نتایج تخمین مدل به روش حداقل مربعات معمولی بیانگر یک درصد افزایش در نسبت شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی در ایران به شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی جهان، $0/25$ درصد تقاضای گردشگری در ایران را کاهش می‌دهد و یک درصد افزایش تولید ناخالص جهانی سبب افزایش $0/45$ درصدی تقاضای گردشگری به ایران یابد و بالاخره میزان تقاضای سفر و درآمد ارزی حاصل از آن در دوره مورد بررسی شدیداً تحت تأثیر مسائل امنیتی و تحولات داخلی است.

خسروآبادی (۱۳۸۵) با استفاده از روش رگرسیون حداقل مربعات معمولی به بررسی عوامل مؤثر بر تقاضای گردشگری خارجی ایران طی سال‌های ۱۳۴۴ تا ۱۳۸۳ پرداخت. نتایج حاصل بیانگر این است که متغیرهای تبلیغات، انقلاب و جنگ به عنوان متغیرهای مهم و مؤثر بر تقاضای گردشگری کشور محسوب می‌شوند.

مراسلی (۱۳۷۴) توابع عرضه و تقاضای گردشگری خارجی ایران را با استفاده از داده‌های سری زمانی ۱۳۴۵ تا ۱۳۷۱ برآورد کرده و دریافته است که متغیرهای درآمد سرانه، قیمت‌های نسبی و متغیر مجازی جنگ و انقلاب بیشترین تأثیر را بر میزان تقاضای گردشگری خارجی ایران داشته است. در واقع در این مطالعات جنگ و انقلاب به عنوان متغیرهای عدم وجود امنیت تأثیر منفی بر توسعه گردشگری خواهند گذاشت.

صیدایی و هدایتی مقدم (۱۳۸۹) در مقاله خود با عنوان «نقش امنیت در توسعه گردشگری» با اشاره به اینکه توسعه پایدار از اصول و مبانی پیشرفت اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در جهان محسوب می‌شود و نقشی که گردشگری می‌تواند در این زمینه به خصوص در کشورهایی مانند ایران ایفا نماید، لزوم و ضرورت توجه به گردشگری پایدار را دارای اهمیت فراوان می‌داند. به اعتقاد ایشان موفقیت و رشد پایدار گردشگری در گرو عملکرد مناسب و هماهنگ عناصر و فاکتورهای متعددی است که با هم ارتباط تنگاتنگی دارند. یکی

از مهم ترین این فاکتورها «امنیت گردشگران و مقصدهای گردشگری» است که امروزه امنیت به عنوان مهم ترین و زیربنایی ترین اصل در تدوین استراتژی توسعه گردشگری محسوب می گردد.

جدول (۱): عوامل تعیین کننده تقاضای گردشگری

عوامل پرونزا	عوامل روانشناختی	عوامل اقتصادی
توانایی منابع عرضه	عوامل جمعیتی	درآمد قابل تصرف
رشد اقتصادی و پایداری	انگیزه ها	تولید ناخالص داخلی سرانه
پایداری محیط های سیاسی - اجتماعی	ترجیحات گردشگری	مصرف خصوصی
هزینه ها	فواید	شاخص هزینه زندگی
پیشرفت های فن آوری	تصور از مقاصد	قیمت های گردشگری
سطح توسعه زیرساخت ها	میزان فراغت	هزینه حمل و نقل
عوامل طبیعی	وقت سفر	نسبت هزینه زندگی به مقصد
واکنش های اجتماعی - فرهنگی	تجربه گذشته	مابه التفاوت نرخ ارز
درجه شهرنشینی	وضعیت جسمی و روانی فرد	قیمت های نسبی بین مقاصد
عوامل خاص (بازی های المپیک)	پیوستگی فرهنگ ها	کارایی بازار
محدودیت ها و قوانین و مقررات		فاصله فیزیکی

منبع: سازمان ایرانگردی و جهانگردی، ۱۳۸۷

در مطالعات خارجی نیز بیشتر بر گردشگری و رشد اقتصادی تأکید شده است. جدول های زیر عوامل و متغیرهای مؤثر بر گردشگری را بر اساس مطالعات انجام شده فهرست نموده است.

جدول (۲): متغیرهای اقتصادی مؤثر بر تقاضای گردشگری

متغیرهای اقتصادی در منطقه جهانگرد فرست	متغیرهای اقتصادی در منطقه جهانگرد پذیر	متغیرهای ارتباطی
- میزان درآمد شخصی قابل تصرف - توزیع درآمد - میزان فراغت - سیاست های مالی و نظارتی بر مخارج جهانگردان	- سطح عمومی قیمت ها - میزان رقابت در عرضه - کیفیت محصول جهانگردی - مقررات اقتصادی	- قیمت های نسبی در منطقه جهانگرد فرست و جهانگرد پذیر - تبلیغات منطقه جهانگرد پذیر در منطقه جهانگرد فرست - نرخ ارز - مدت و هزینه سفر

منبع: سازمان ایرانگردی و جهانگردی، ۱۳۸۷

برال^۱ و همکاران (۲۰۰۷) در مطالعه خود با عنوان ارزیابی تصادفی اکوتوریسم در نپال «به بیان تمایل یا عدم تمایل افراد به پرداخت هزینه ها پرداخته اند و آن را با WTP^۲ نشان دادند.

1. Baral

2. Willingness to pay

متغیرهای این تحقیق شامل، «شاخص قیمت نسبی کشور پذیرای توریست^۱» که به صورت نسبت قیمت‌های کشور در سال t به کشورهای پذیرای توریست (رقیب) می‌باشد^۱. «مجموع صادرات توریست هجده کشور در سال t »^۲ و «خالص صادرات توریسم از سایر کشورهای جهانی»^۳. از نتایج تخمین معادلات توریسم مشاهده می‌شود که در تمام این توابع ضریب درآمد مثبت و از نظر آماری در سطح ۵ درصدی معنی‌دار هستند. ضریب شاخص قیمت نسبی برای تمام کشورهای فرستنده توریست به جز اسپانیا علامت منفی است و از نظر آماری در سطح ۶ درصدی معنادار است. نتایج تخمین توابع صادرات توریسم بیانگر این است که ضریب درآمد تمام توابع بر طبق انتظار مثبت و از نظر آماری در سطح ۵ درصد معنادار است. اما تأثیر قیمت در توابع صادرات توریسم ژاپن، نروژ و یونان بسیار ناچیز است.

اوزال و کروپستون^۴ الگو تابع تقاضای گردشگری خارجی کشور ترکیه را با استفاده از داده‌های سری زمانی سال‌های ۱۹۶۰ تا سال ۱۹۸۶ برآورد کرده است. شکل تابع به صورت $T = F(PCI, RPI, EXR, PE, DUM)$ بوده که T تعداد گردشگران کشورهای مختلفی است که به ترکیه وارد شده‌اند، PCI متغیر درآمد سرانه کشورهای فرستنده جهانگرد، RPI متغیر قیمت نسبی قیمت‌ها در کشور ترکیه به کشورهای فرستنده جهانگرد می‌باشد، EXR متغیر نرخ ارز، PE مخارج بازاریابی و تبلیغی کشور ترکیه برای جذب گردشگر و DUM متغیر مجازی برای آشوب سیاسی - اجتماعی کشور مقصد (ترکیه) می‌باشند. در این الگو ترکیه مقصد گردشگری در نظر گرفته شده و کشورهای اتریش، کانادا، فرانسه، یونان، ایتالیا، اسپانیا، سوئیس، آلمان فدرال، انگلیس، آمریکا و یوگسلاوی به عنوان کشورهای مبدأ در نظر گرفته شده است. طبق ارزیابی‌های انجام شده، متغیرهای درآمد، قیمت، نرخ ارز از جمله مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار جریان گردشگری در ترکیه هستند.

با توجه به آنچه در این بخش بیان شد می‌توان گفت که تمامی مطالعات صورت گرفته، به صورت پراکنده با تخمین تابع تقاضا، عوامل مؤثر بر گردشگری بررسی گردیده است و هر چند امنیت و امنیت اقتصادی در برخی مطالعات به صورت یک فاکتور بسیار مهم بر صنعت گردشگری عنوان شده است، اما به صورت دقیق با معرفی شاخصی برای امنیت، در یک مدل اقتصادسنجی اثر امنیت اقتصادی بر گردشگری بررسی نشده است، لذا در این مطالعه اثرات شاخص‌های امنیت اقتصادی بر گردشگری مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

1. RPDit
2. TXt
3. ROW
4. Oza

۲-۲- معرفی مدل و متغیرهای آن

در این تحقیق تابع $Y=f(Z_i, Q_i, FI)$ جهت تخمین تأثیر امنیت اقتصادی بر توسعه گردشگری در کشور معرفی می‌گردد که در آن Y نشان‌دهنده شاخص گردشگری و تعداد گردشگر ورودی به کشور، Z_i معرف شاخص‌های امنیت اقتصادی است که در این تحقیق شامل «نوسانات تولید ناخالص داخلی»، «نوسانات نرخ ارز واقعی»، «نوسانات قیمت نفت» و «شاخص پول‌شویی در کشور» می‌باشد. Q_i معرف متغیرهای کلان اقتصادی همچون «بیکاری»، «تورم» و «ناابرابری» درآمدی و FI نیز متغیر درآمد خارجی را نشان می‌دهد که با توجه به آمار کشورهای فرستنده توریست به ایران، متوسط تولید بیست کشور فرستنده توریست به عنوان شاخص درآمد خارجی در نظر گرفته شده است. در این تحقیق از نرم‌افزار شاخص توسعه جهانی^۱ جهت اطلاع از میزان متغیرهای کلان اقتصادی و از داده‌های سازمان ایرانگردی و جهانگردی کشور جهت کسب اطلاعات ورود گردشگر در دوره زمانی ۱۹۷۰ تا ۲۰۱۰ استفاده شده است. بسیاری از مطالعات، عوامل اقتصادی را مؤثر بر توریسم دانسته و علیت را یک طرفه از عوامل اقتصادی بر صنعت گردشگری می‌دانند. خوارزمی (۱۳۸۴) با استفاده از علیت تودا یا ماتو^۲ جهت علیت را از تجارت بر گردشگری به دست آورده است و برال و همکاران نیز با ارزیابی اثرات عوامل اقتصادی و تجاری بر توریسم، جهت علیت را از عوامل اقتصادی و تجاری بر گردشگری عنوان می‌کنند. همچنین صیدایی و هدایتی مقدم (۱۳۸۹) نیز علیت را از طرف امنیت بر گردشگری عنوان می‌کنند. در این مطالعه نیز با بررسی آزمون علیت گرنجر، علیت گرنجر از طرف متغیرهای اقتصادی تحقیق بر متغیر توریسم تأیید شده است که نتایج آن به صورت زیر می‌باشد:

الف- روش‌های اندازه‌گیری نوسانات

در این پژوهش از نوسانات نرخ ارز، تولید و قیمت نفت و اقتصاد زیرزمینی به عنوان شاخص‌های عدم امنیت اقتصادی استفاده شده است.

۱- نوسانات تولید

برای اندازه‌گیری نوسانات تولید به عنوان شاخص عدم امنیت اقتصادی در تحقیق حاضر از روش GARCH استفاده شده است. برای این منظور از رابطه سری زمانی تولید کشور اقدام به برآورد پسماند تغییرات آن می‌شود، یعنی:

1. World Development Indices(WDI)
2. Toda and Yamamoto

$$Gdp_t = \gamma_0 + \sum_{j=1}^p \gamma_{t-j} Gdp_{t-j} + \varepsilon_t \quad (1)$$

به طوری که، Gdp_t تولید ناخالص داخلی کشور، p مقدار تأخیر و ε_t پسماند می‌باشد. جهت تعیین میزان تأخیرات (p) نیز از روش‌های AIC و SIC استفاده می‌شود (مرادی، ۱۳۸۴). در ادامه ضمن برآورد نوسانات تولید، با کمک رابطه زیر مقدار نوسانات تولید برآورد می‌شود.

$$h_t^2 = \beta_0 + \beta_1 h_{t-1}^2 + \beta_2 h_{t-2}^2 + \beta_3 \varepsilon_{t-1}^2 + \beta_4 \varepsilon_{t-2}^2 \quad (2)$$

به طوری که $h_t^2 = Var(\varepsilon_t)$ است.

جدول (۳): آماره‌های آکائیک و شوارز مدل GARCH نوسانات

مدل‌های نوسانات	مدل‌های نوسانات نرخ ارز (c)			مدل‌های نوسانات نفت (b)			مدل‌های نوسانات تولید (a)		
	مدل سوم GARCH	مدل دوم GARCH	مدل اول GARCH	مدل سوم GARCH	مدل دوم GARCH	مدل اول GARCH	مدل سوم GARCH	مدل دوم GARCH	مدل اول GARCH
نوع مدل	@SQRT(GARCH(-1)H)	RS(-1)C RS(-2)	RS RS(-1)C RS (-3) (-2) RS(-RS(-4) RS(-6)5)	OIL(-C 1)	GARCH OIL(-1)C OIL(-2)	OIL(-1)C OIL(-2) OIL(-3)	gdp(-1)C	GARCH gdp(-1)C gdp(-2)	gdp(-1)C gdp(-2) gdp(-3)
آماره آکائیک	-0.178838	15.95835	16.80719	0.981807	4.894492	1.496946	1.001907	3.874692	1.090746
آماره شوارز	0.012365	16.15139	16.24882	1.173009	5.241969	1.808813	1.003509	4.251069	2.708013

منبع: یافته‌های تحقیق

با توجه به آماره‌های آکائیک (AIC) و شوارز (SIC) مدل‌های GARCH تولید در بخش a جدول ۳، آماره‌ها در مدل GARCH با دو وقفه حداکثر می‌باشند، لذا $P=2$ برای محاسبه نوسانات متغیر تولید استفاده شده است.

۲- نوسانات قیمت نفت

برای اندازه‌گیری نوسانات قیمت نفت نیز در تحقیق حاضر از روش GARCH استفاده شده است. لذا، ضمن محاسبه برآورد پسماند تغییرات قیمت نفت، از رابطه سری زمانی قیمت نفت اقدام به برآورد پسماند تغییرات آن می‌شود:

$$oil_t = \gamma_0 + \sum_{j=1}^p \gamma_{t-j} oil_{t-j} + \varepsilon_t \quad (3)$$

به طوری که، oil_t قیمت نفت، p مقدار تأخیر و ε_t پسماند می‌باشد. جهت تعیین میزان تأخیرات (p) از روش‌های AIC و SIC استفاده می‌شود. در ادامه ضمن برآورد نوسانات قیمت نفت، با کمک رابطه زیر مقدار نوسانات قیمت نفت برآورد می‌شود:

$$h_t^2 = \beta_0 + \beta_1 h_{t-1}^2 + \beta_2 h_{t-2}^2 + \beta_3 \varepsilon_{t-1}^2 + \beta_4 \varepsilon_{t-2}^2 \quad (4)$$

به طوری که $h_t^2 = Var(\varepsilon_t)$ است. با توجه به مطالب فوق به برآورد مدل‌های GARCH نوسانات نفت پرداخته شده است. همان‌طور که آماره‌های آکائیک (AIC) و شوارز (SIC) مدل‌های GARCH نوسانات نفت در بخش b جدول ۳ فوق نشان داده شده است، آماره‌ها در مدل GARCH دوم حداکثر می‌باشند (آماره‌ها به ترتیب ۴/۸ و ۵/۲ می‌باشند)، لذا $p=2$ برای محاسبه نوسانات متغیر قیمت نفت استفاده شده است.

۳- نوسانات نرخ ارز

در همین رابطه، نوسانات نرخ ارز نیز به روش GARCH به صورت زیر است:

$$CRS_t = \alpha_0 + \sum_{j=1}^p \alpha_{t-j} CRS_{t-j} + v_t \quad (5)$$

به طوری که، CRS_t نرخ ارز واقعی، p مقدار تأخیرات، و v_t پسماند می‌باشد. سپس مقدار p از روش‌های SIC و AIC محاسبه گردیده و در محاسبه نوسانات از روش GARCH از برآورد v_t استفاده شده است. بخش c جدول (۱) نتیجه برآورد p را نشان می‌دهد. همان‌طور که آماره‌های آکائیک و شوارز مدل‌های GARCH نوسانات نرخ ارز در بخش c جدول (۳) نشان داده شده است، آماره‌ها در مدل GARCH اول حداکثر می‌باشند (به ترتیب ۱۶/۸ و ۱۶/۲)، لذا مدل اول که $p=6$ است برای محاسبه نوسانات متغیر نرخ ارز استفاده شده است.

ب- شاخص اقتصاد زیرزمینی (غیررسمی): شاخص پول شویی

جهت اندازه‌گیری بخش غیررسمی در اقتصاد به عنوان جایگزین متغیر پول شویی از راهبردهای «آمارگیری خانوار»، «آمارگیری کارگاهی»، «آمارگیری تلفیقی خانوار و بنگاه» و «روش غیرمستقیم» استفاده می‌شود. عمومی‌ترین روش در میان روش‌های راهبرد غیرمستقیم روش «نسبت نقد» است که نخستین بار در سال ۱۹۵۸ توسط کاگان^۱ برای اندازه‌گیری میزان درآمد گزارش نشده به کار رفت. بر اساس این روش هر نوع افزایش غیرمعمول در تقاضای پول نقد با افزایش فعالیت‌های اقتصادی در بازار غیررسمی ارتباط دارد. در این روش فرض بر این است که بخش نامنظم در مبادلات خود فقط از پول نقد استفاده

1. Cagan

می‌کند و هر گاه تقاضای برای پول نقد به صورت غیرمعمول افزایش یابد خبر از آن دارد که بر حجم فعالیت بخش غیررسمی افزوده شده است (Norman & Loayza). در این مطالعه نیز از روش غیرمستقیم استفاده می‌شود.

ج- آزمون کاربردی

فرآیند ARDL می‌تواند بین متغیرهای وابسته و توضیحی تمایز ایجاد کند. در این مورد، نمایش تصحیح مدل ویژگی ARDL از معادله زیر استفاده شده است:

$$\Delta LnY_t = \alpha_{0Y} + \sum_{i=1}^n b_1 \Delta LnY_{t-i} + \sum_{i=1}^n c_2 \Delta LnX_{t-i} + \sigma_1 LnY_{t-1} + \sigma_2 LnX_{t-1} + \varepsilon_t \quad (6)$$

$$\Delta LnX_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^n b_1 \Delta LnX_{t-i} + \sum_{i=1}^n c_1 \Delta LnY_{t-i} + \omega_1 LnX_{t-1} + \omega_2 LnY_{t-1} + \varepsilon_t \quad (7)$$

در معادلات فوق دلتا عامل تفاضل، Y_t لگاریتم متغیر وابسته، X_t لگاریتم متغیر مستقل و شامل خطاهای تصادفی مستقل سریالی با میانگین صفر و ماتریس کوواریانس محدود می‌باشد و در آن‌ها فرضیه صفر عدم وجود ارتباط بلندمدت را نشان می‌دهد. در مرحله سوم با استفاده از آزمون علیت گرنجر، به بررسی ارتباط بین متغیرهای مورد بررسی در این تحقیق بر روی مدل‌های تصحیح خطای ذکر شده می‌پردازیم.

$$\Delta LnY_t = \alpha_0 + \varphi_{1_1}^p(L) \Delta LnY_t + \varphi_{1_2}^q(L) \Delta LnX_t + \delta ECT_{t-1} + u_t \quad (8)$$

$$\Delta LnX_t = \alpha_0 + \varphi_{2_1}^p(L) \Delta LnX_t + \varphi_{2_2}^q(L) \Delta LnY_t + \delta ECT_{t-1} + u_t \quad (9)$$

$$\varphi_{i_j}^p(L) = \sum_{n=1}^{P_{ij}} \varphi_{ijn} L \quad (10)$$

$$\varphi_{i_j}^q(L) = \sum_{n=1}^{Q_{ij}} \varphi_{ijn} L \quad (11)$$

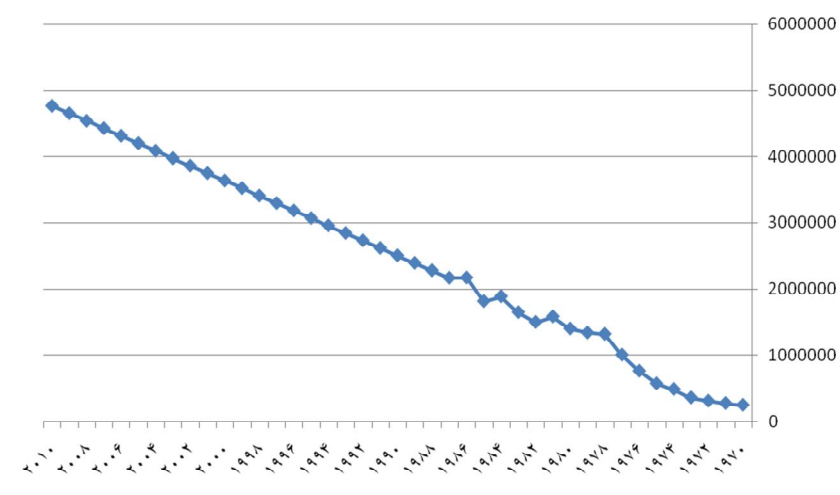
مقاله حاضر رویکرد مدل خود توضیح با وقفه‌های گسترده ARDL را برای بررسی هم‌جمعی به کار می‌گیرد. بیشتر مطالعات اخیر بر این نکته اشاره دارند که رویکرد ARDL برای بررسی هم‌جمعی بر دیگر روش‌های مرسوم همچون روش انگل و گرنجر برتری دارد. یکی از دلایل برتر دانستن رویکرد ARDL این است که این روش صرف نظر از اینکه متغیرهای موجود در مدل (۰) I یا (۱) I هستند، قابل کاربرد است، دلیل دیگر اینکه در این روش در

نمونه‌های کوچک یا محدود کارایی نسبتاً بیشتری در مقایسه با روش‌های دیگر دارد، بنابراین در این مطالعه از این روش استفاده شده است. برآورد مدل ARDL با حداکثر تعداد ۳ وقفه و با نرم‌افزار Microfit انجام شده است.

۳- نتایج تحقیق و پیشنهادات

در ابتدا واقعیت‌های آشکار شده در دوره مطالعه متغیرهای تحقیق نمایش داده می‌شود و روند آن تحلیل می‌شود.

نمودار (۱) - روند توریسم به ایران

منبع: نرم افزار WDI,2011

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، با بروز تغییرات سیاسی در منطقه، اشغال افغانستان، بروز جنگ ایران و عراق، جدا شدن کشورهای آسیای میانه و قفقاز، صنعت جهانگردی در منطقه دستخوش نوسانات و تغییراتی در ترکیب جهانگردان رخ داده است. با مقایسه ترکیب کشورها قبل و بعد از انقلاب نتیجه می‌شود که کشورهایی مانند انگلستان، کویت و فرانسه، مکان خود را به کشورهای ترکیه، آذربایجان، هند و ژاپن داده‌اند (خوارزمی، ۱۳۸۴). همان‌طور که مشاهده می‌شود با وجود نوساناتی در سال‌های انقلاب اسلامی، به صورت کلی روند ورود توریسم به ایران یک روند صعودی داشته است. در این بخش پیش‌آزمون‌های لازم و در نهایت نتایج مدل خودرگرسیون با وقفه‌های گسترده ARDL آورده خواهد شد.

۴- مانایی متغیرهای تحقیق

قبل از برآورد مدل مانایی متغیرهای تحقیق توسط دو شاخص دیکی فولر تعمیم یافته و فیلیپس پرون توسط نرم افزار Eviews بررسی می شود. در داده های سری زمانی، قبل از آنکه به تحلیل و تخمین معادلات الگو پرداخته شود، باید آزمون ریشه واحد برای تعیین مانایی سری های زمانی متغیرها انجام شود. با توجه به انتقادهای پرون از روش آزمون ریشه واحد دیکی فولر، در زمانی که شکست ساختاری در سری های زمانی وجود دارد، بررسی شکست ساختاری و آزمون ریشه واحد پرون ضروری است. وجود شکست ساختاری با توجه به تحولات اقتصادی ایران، در اوایل انقلاب و با توجه به تغییرات اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و تغییرات شگرف که در متغیرهای اقتصاد کلان کشور ایجاد نمود قابل دفاع است. در این شرایط نتایج آزمون های ریشه واحد دیکی فولر تردیدآمیز بوده و برای اطمینان کامل از غیرساکن بودن متغیرها ضروری است که از آزمون فیلیپس پرون نیز استفاده شود.

جدول (۴): نتایج آزمون ریشه واحد برای متغیرهای مدل

بر اساس آماره فیلیپس پرون و دیکی فولر

متغیر	نماد متغیر	نوع تصریح	آماره فیلیپس پرون	آماره دیکی فولر تعمیم یافته	نوع مانایی
شاخص پول شویی	ML	C+T	-4.880554	-3.716850	I(1)
بیکاری	Une	T	-5.086725	-4.996702	I(1)
تورم	Inf	C	-16.43872	-2.185514	I(1)
شاخص نابرابری (ضریب جینی)	GiNi	C+T	-2.301876	-3.279792	I(0)
نوسانات تولید ناخالص داخلی	VGdp	T	-2.301821	-1.889882	I(1)
نوسانات نرخ ارز	VEx	C+T	-11.50897	-12.67873	I(0)
نوسانات قیمت نفت	VOil	T	-7.529103	-7.747709	I(1)
متوسط درآمد خارجیان	FI	C	-9.123234	-2.03123	I(1)
شاخص گردشگر	Tour	C+T	-8.940553	-8.373263	I(1)

منبع: یافته های تحقیق، C نشان دهنده وجود عرض از مبدأ و T وجود روند در مدل می باشد. معنی داری ضرایب همه در سطح ۵٪ می باشند.

نتایج آزمون ریشه واحد برای متغیرهای مدل بر اساس آماره فیلیپس پرون و دیکی فولر تعمیم یافته به گونه ای است که اکثر متغیرها با یک تفاضل مانا شده اند و متغیر ضریب جینی و نوسانات نرخ ارز در سطح مانا است.

۵- آزمون‌های هم‌انباشتگی در روش ARDL

مفهوم هم‌انباشتگی برای نخستین بار توسط گرنجر^۱ (۱۹۸۰) به ادبیات اقتصادسنجی معرفی شد. هم‌انباشتگی به وجود رابطه بلندمدت میان متغیرهای تحقیق اشاره دارد. متغیرهای هم‌انباشته بدین مفهوم است که در طول زمان با همدیگر حرکت می‌کنند، به گونه‌ای که اختلالات کوتاه‌مدت در بلندمدت تصحیح می‌شود. به منظور تشخیص رابطه هم‌انباشتگی میان متغیر X_1 به عنوان متغیر وابسته و متغیرهای X_2, X_3, \dots, X_k به عنوان متغیرهای مستقل با استفاده از روش باند، نخست معادله رگرسیونی (۱۴) با روش OLS برآورد می‌شود:

$$\begin{aligned} \Delta X_1 t = & \alpha + \beta t + \sum_{i=1}^m \theta_{1i} \Delta X_1 t - 1 + \sum_{i=1}^m \theta_{2i} \Delta X_2 t - 1 + \sum_{i=1}^m \theta_{3i} \Delta X_3 t - 1 \\ & + \dots + \sum_{i=1}^m \theta_{ni} \Delta X_n t - 1 + \sum_{i=1}^m \theta_{5i} \Delta X_5 t - 1 + \mu_1 X_1 t - 1 + \mu_2 X_2 t - 1 \quad (12) \\ & + \mu_3 X_3 t - 1 + \dots + \mu_4 X_4 t - 1 + \varepsilon t \end{aligned}$$

Δ نشانگر تفاضل و m تعداد وقفه‌های بهینه را نشان می‌دهد که با معیارهای شوارز، آکائیک و حنان کوئین تعیین می‌شود. اگر فرضیه صفر $H_0 = \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \dots = \mu_n = 0$ رد شود، آنگاه نتیجه گرفته می‌شود که هم‌انباشتگی بین متغیرهای مدل وجود دارد. چنانچه فرضیه صفر رد نشود، هیچ‌گونه ارتباط هم‌انباشتگی بلندمدت میان متغیرها وجود ندارد. سپس برای بررسی فرضیه‌ها مقدار محاسبه شده آماره F با مقادیر بحرانی باند مقایسه می‌شوند. صرف نظر از درجه انباشتگی متغیرها و وجود یا عدم وجود ارتباط هم‌انباشتگی میان آن‌ها، توزیع مجانبی این آماره غیراستاندارد است و بسته به درجه انباشتگی متغیرها تعداد رگرسورها و اینکه آیا مدل ARDL عرض از مبدأ یا روند زمانی را شامل می‌شود یا خیر ممکن است متفاوت باشد. به همین دلیل و بر مبنای این ویژگی‌ها دو گروه از مقادیر بحرانی مجانبی (معروف به مقادیر بحرانی باند) ارائه شده که در خصوص گروه اول فرض بر آن است که همه متغیرهای مدل ساکن یا $I(0)$ هستند. گروه دوم از مقادیر بحرانی باند نیز مبتنی بر فرض انباشتگی درجه ۱ همه متغیرها هستند. پس از محاسبه مقدار آماره F و استخراج مقادیر بحرانی مربوط به مدل، یکی از سه تصمیم زیر در رابطه با وجود یا عدم وجود هم‌انباشتگی میان متغیرها اتخاذ می‌شود.

۱- اگر مقدار آماره F در بین دو مقدار بحرانی باند قرار گیرد، آزمون بی‌نتیجه است.

۲- چنانچه مقدار آماره F بیشتر از مقدار بحرانی باند بالا باشد، فرضیه صفر عدم وجود

هم‌انباشتگی میان متغیرها رد شده و فرضیه مقابل مبنی بر وجود ارتباط بلندمدت میان متغیرها پذیرفته می‌شود.

۳- اگر مقدار آماره F کمتر از مقدار بحرانی باند پایین باشد، آنگاه فرضیه صفر مبتنی بر عدم وجود هم‌انباشتگی میان متغیرها نمی‌تواند رد شود.

پسران و همکارانش همچنین مقادیر بحرانی باند مربوط به آماره W را محاسبه کرده‌اند. قاعده تصمیم‌گیری بر اساس این آماره در خصوص رد یا پذیرش فرضیه صفر مشابه آماره F است. رویکرد باند معرفی شده توسط پسران و همکارانش دارای چند مزیت است. اولاً، مسئله درونزایی در این رویکرد مطرح نیست و همه متغیرها درونزا به حساب می‌آیند. ثانیاً، در شرایطی که مدل مشتمل بر ترکیبی از متغیرهای ایستا $I(0)$ و نایستا با درجه انباشتگی یک $I(1)$ باشد، آزمون باند قابل استفاده است. ثالثاً، این آزمون برای نمونه‌های با اندازه کوچک نسبت به سایر آزمون‌ها نتایج قابل اعتمادتری را ارائه می‌دهد. رابعاً، از سهولت لازم برخوردار بوده و پارامترها با روش ساده حداقل مربعات معمولی انجام می‌شود (سلیمی‌فر و همکاران، ۱۳۸۹). اما همان‌طور که اوتارا^۱ (۲۰۰۴) اذعان دارد، چنانچه درجه انباشتگی برخی از متغیرهای مدل بزرگتر از یک باشد، مقادیر بحرانی باند معتبر نمی‌باشند. نتایج آماره‌های F و W و نیز مقادیر باند مربوط به آن‌ها در جدول زیر نمایش داده شده است.

جدول (۵): نتایج آماره‌های F و W و نیز مقادیر باند مربوط به آن‌ها

مقدار آماره	مقادیر بحرانی باند در سطح اهمیت ۵٪		مقادیر بحرانی باند در سطح اهمیت ۱۰٪	
	کران پایین	کران بالا	کران پایین	کران بالا
$F=9/1231$	۴/۵۶۷۳	۵/۹۸۹۲	۳/۸۲۰۳	۴/۹۹۰۲
$W=28/1238$	۱۷/۱۰۳۸	۲۴/۸۷۳۲	۱۵/۱۵۹۰	۱۹/۹۸۳۵

منبع: محاسبات تحقیق

نتایج آزمون هم‌انباشتگی نشان می‌دهد که آماره‌های F و W بالاتر از کرانه‌های بالا هستند که نشان از وجود رابطه بلندمدت میان متغیرهای تحقیق می‌باشد. تعداد وقفه‌های بهینه نیز از معیار شوارز استفاده شده است.

۶- وجود ضرایب بلندمدت

به منظور بررسی وجود رابطه بلندمدت در الگوی پویا و آزمون دیگری برای هم‌انباشتگی متغیرها، باید آزمون هم‌جمع متغیرها صورت گیرد. شرط اینکه متغیرها هم‌جمع باشند این است

که مجموع ضرایب متغیرهای باوقفه وابسته که به عنوان متغیر توضیحی در مدل ظاهر شده‌اند، کوچک‌تر از یک شود. ملاک آزمون به صورت زیر تعریف می‌شود:

$$t = \frac{\sum_{i=1}^s \hat{\alpha}_i - 1}{\sum_{i=1}^s Se \hat{\alpha}_i} \quad (۱۳)$$

که در آن $\hat{\alpha}_i$ و $Se \hat{\alpha}_i$ ، به ترتیب ضرایب مربوط به مقادیر باوقفه متغیر وابسته و انحراف استاندارد مربوط به آن ضرایب است. آماره فوق با کمیت بحرانی ارائه شده توسط بنرجی، دولادو و مستر^۱ مقایسه شده که اگر قدرمطلق مقدار آماره فوق از کمیت بحرانی بیشتر باشد، فرضیه H_0 رد شده و در نتیجه این قضیه به اثبات می‌رسد که الگوی پویا به سمت الگوی تعادلی بلندمدت گرایش خواهد یافت. مقدار آماره t به دست آمده از این فرمول با آمار ارائه شده توسط دولادو و مستر در سطح ۵٪ که برابر 3.35- بوده، مقایسه شده است که حاکی از هم‌جمع بودن متغیرها می‌باشد. در ادامه نتایج مدل ARDL در سه حالت کوتاه‌مدت، بلندمدت و ECM به صورت زیر می‌باشد.

۷- نتایج مدل ARDL

نتایج کوتاه‌مدت در مدل ARDL با وجود وقفه‌ها به صورت زیر در مدل تحلیل می‌شود:

جدول (۶): نتایج مدل کوتاه‌مدت ARDL و اثرات شاخص‌های کلان اقتصادی و پول‌شویی بر جذب گردشگر

متغیرهای مستقل	نماد	ضریب	انحراف استاندارد	آماره t	احتمال معناداری
شاخص گردشگر با یک وقفه	TOUR(-1)	.62311	.076971	5.0070	.000
شاخص نوسانات قیمت نفت	VOIL	-.20034	.10428	-3.4335	.557
شاخص درآمد خارجیان	FI	.53453	.080123	4.65664	.000
شاخص پول‌شویی	ML	-.11064	.013997	-3.0341	.036
شاخص نوسانات تولید ناخالص داخلی	VGDP	-.59050	.016786	-1.9405	.020
شاخص نوسانات نرخ ارز	VEX	.50032	.53270	1.5453	.168
شاخص ضریب جینی	GINI	-.87403	.56646	-3.0080	.040
نرخ بیکاری	UNE	-.43309	.16624	-1.9901	.059
عرض از مبدأ	C	-8.0032	1.1066	-9.004	.242

منبع: یافته‌های تحقیق

همان‌طور که مشخص است، اکثر متغیرها در کوتاه‌مدت بر شاخص جذب گردشگر در ایران اثر معناداری دارند. R^2 مدل برابر ۹۹ درصد بوده که نشان‌دهنده قدرت توضیح‌دهندگی خوب مدل و نشان‌دهنده آن است که متغیرهای تحقیق ۹۹ درصد تغییرات شاخص اندازه دولت در کوتاه‌مدت را توضیح می‌دهد. d دوربین واتسون به دلیل خودرگرسیونی بودن مدل قابل استفاده نمی‌باشد. در اینجا از h دوربین استفاده شده که برابر 2.2333 است و نشان‌دهنده عدم وجود خود همبستگی در مدل مورد بررسی می‌باشد. در نتایج بلندمدت، با در نظر گرفتن وقفه‌های متغیرها، نتایج صرفاً با متغیرهای اصلی مدل به نمایش در آمده است.

جدول (۷): نتایج مدل بلندمدت ARDL و اثرات شاخص‌های کلان اقتصادی و پول‌شویی بر جذب گردشگر

متغیرهای مستقل	نماد	ضریب	انحراف استاندارد	احتمال معناداری آماره (T)
نوسانات تولید ناخالص داخلی	VGDP	-0.37591	.12345	-3.1091 [.003]
شاخص درآمد خارجیان	FI	.031312	.00913	2.9879 [.018]
ضریب جینی	GINi	.16462	.02032	.97805 [.107]
نرخ بیکاری	UNe	-.50322	.13432	-4.2995 [.000]
نوسانات نرخ ارز	Vex	.058486	.10423	2.1009 [.038]
تورم	Inf	-.63778	.10342	-4.1934 [.000]
نوسانات قیمت نفت	VOil	-.50192	.01279	-2.6506 [.026]
شاخص پول شویی	ML	-.90563	.05473	-2.9902 [.011]
عرض از مبدا	C	3.8001	.10676	5.0073 [.000]

منبع: یافته‌های تحقیق

بر طبق نتایج تحقیق، اثر شاخص پول‌شویی و نوسانات تولید و نوسانات قیمت نفت، تورم و بیکاری بر شاخص جذب گردشگر منفی و معنادار می‌باشد. در واقع با ایجاد نوسانات تولید و ناامنی در تولید و عدم وجود امنیت اقتصادی ورود گردشگر به کشور کاهش می‌یابد. شاخص درآمد خارجیان نیز اثر مثبت و معنادار بر ورود گردشگر به کشور دارد. اثر نوسانات نرخ ارز نیز مثبت است. در ادامه نتایج مدل ECM و سرعت همگرایی مدل بررسی می‌شود:

جدول (۸): نتایج مدل ECM و اثرات شاخص‌های کلان اقتصادی و پول‌شویی بر جذب گردشگر

متغیرهای مستقل	نماد	ضریب	انحراف استاندارد	آماره T	احتمال معناداری
نوسانات قیمت نفت	dVOIL	-.21002	.31414	-2.8753	.014
نوسانات تولید ناخالص داخلی	dVGDP	-.33017	.095623	-2.9006	.010
نوسانات نرخ ارز	dVEX	-.54305	.027538	-2.7002	.015
ضریب جینی	dGINI	.21011	.12345	.59998	.603
نرخ بیکاری	dUNE	-.12313	.53270	-3.0013	.001
درآمد خارجی	dFI	.24316	.56646	5.3564	.000
تورم	dinf	-.25401	.16624	-3.8767	.000
عرض از مبدأ	dC	.00019	.10666	3.0098	.001
	Ecm(-1)	-.55101	.00636	-3.7625	.000

منبع: یافته‌های تحقیق

بر طبق نتایج مدل ECM، ضرایب اکثر متغیرها معنادار بوده و ضریب 0.55- برای ECM نشان‌دهنده سرعت همگرایی و ضریب تعدیل خطا در مدل می‌باشد. در واقع اثرات متغیرهای تحقیق در بلندمدت نیز پایا و هم‌جمع می‌باشند و چنانچه اخلاقی در مسیر کوتاه‌مدت به بلندمدت به وجود آید هر ساله ۵۵ درصد انحرافات از رابطه بلندمدت جبران می‌شود. R^2 مدل برابر ۸۲ درصد بوده که نشان‌دهنده قدرت توضیح‌دهندگی خوب مدل و نشان‌دهنده آن است که متغیرهای تحقیق ۸۲ درصد تغییرات شاخص گردشگر در بلندمدت را توضیح می‌دهد. d دوربین واتسن به دلیل خودرگرسیونی بودن مدل قابل استفاده نمی‌باشد. در اینجا از h دوربین استفاده شده است که برابر ۲.۱۶۵۴ بوده که نشان‌دهنده عدم وجود خود همبستگی در مدل مورد بررسی می‌باشد.

نتیجه‌گیری

امروزه توسعه گردشگری در تمامی عرصه‌ها، چه در سطح ملی و منطقه‌ای و چه در سطح بین‌المللی مورد توجه برنامه‌ریزان دولتی و شرکت‌های خصوصی قرار گرفته است. بسیاری از کشورها به صورت فزاینده‌ای به این حقیقت پی برده‌اند که برای بهبود وضعیت اقتصادی خود باید ابتکار عمل به خرج داده و در صدد یافتن راه‌های تازه‌ای برآیند. برای کشورهایی مانند

ایران، درآمدهای نفتی، یک نوع رانت اقتصادی تلقی می‌شود که فاقد هرگونه اثرات القایی مستقیم از لحاظ بالا بردن سطح تولید در اقتصاد است. در حالی که صنعت گردشگری به صورت زنجیروار با بعضی از فعالیت‌های اقتصادی، وابستگی دو جانبه داشته و رونق آن، از لحاظ افزایش درآمدها در اقتصاد کشور میزبان تأثیر بسزایی دارد. در نتیجه توسعه گردشگری، اقتصاد کشور را از حالت تک محصولی خارج می‌کند و ثبات اقتصادی را به علت ثبات درآمدهای ناشی از جذب گردشگری برای کشور به همراه خواهد داشت. گام اول در بهبود صنعت توریسم در ایران برقراری و تضمین امنیت فراگیر، هم در بعد خارجی و هم در بعد داخلی اقتصادی و ملی آن است. به منظور تحقق این هدف لازم است ضمن ارتقای امنیت با بکارگیری وسایل ارتباطی و رسانه‌های بین‌المللی، وجود امنیت کامل در کشور را به سمع و نظر عموم مردم و جهانگردان همه کشورهای جهان رساند تا تصویر نادرست فقدان امنیت در کشور، مانع از رشد و توسعه صنعت توریسم نشود (اولوانی، ۱۳۷۹).

این تحقیق عوامل مؤثر بر جذب گردشگر در کشور و به خصوص شاخص پول‌شویی را با استفاده از فرآیند خودرگرسیون و با وقفه‌های توزیعی مورد ارزیابی قرار داد. نتایج تحقیق در سه حالت کوتاه‌مدت، بلندمدت و ECM حاکی از آن بود که شاخص پول‌شویی می‌تواند عاملی منفی برای جذب گردشگر به کشور باشد و توسعه گردشگری نیازمند مبارزه با پول‌شویی به عنوان یک عامل مخرب امنیت و توسعه گردشگری در کشور می‌باشد. در واقع نتایج بلندمدت تحقیق نشان می‌دهد که یک واحد افزایش شاخص پول‌شویی در کشور، 0.8 واحد شاخص گردشگر را کاهش می‌دهد. مهم‌ترین پیشنهاد سیاستی در این بخش، مبارزه با مفاسد اقتصادی با یک اراده محکم و شناسایی مبادی پول‌شویی در کشور و مبارزه با این پدیده اقتصادی که می‌تواند فرآیند توسعه را با مشکلات جدی مواجه کند.

از طرف دیگر نتایج مدل ARDL نشان داد که نوسانات تولید و نوسانات قیمت نفت - به عنوان عوامل مؤثر بر امنیت اقتصادی - می‌تواند به طور معناداری جذب گردشگر را با مشکل مواجه نماید. توصیه سیاستی دوم، بسته‌های پولی و مالی حمایت از تولید و کاهش ریسک تولید به منظور کاهش نوسانات تولید می‌باشد. نتیجه دیگر این تحقیق، اثر مخرب شاخص‌های تورم و بیکاری به عنوان دو چالش مهم اقتصادی در جذب گردشگر و توسعه صنعت گردشگری در کشور می‌باشد که می‌توان با کنترل آن‌ها و ارائه بسته‌های سیاستی مناسب شاهد اثرات مثبت آن‌ها و در نهایت رشد و توسعه اقتصادی کشور بود.

منابع

الف - فارسی

۱. الوانی، مهدی؛ دهدشتی، زهره؛ *اصول و مبانی جهانگردی*، تهران، بنیاد مستضعفان و جانبازان، ۱۳۷۳.
۲. الوانی، مهدی؛ *اصول و مبانی جهانگردی*، نشر رهنما، چاپ دوم، ۱۳۷۹.
۳. بیابانی، غلامحسین؛ عصار، محمدتقی؛ «پول‌شویی، خطری برای امنیت اقتصادی و اجتماعی»، *مجله سیاسی اقتصادی*، ۱۳۸۸، شماره ۲۶۱-۲۶۲.
۴. تاجیک، محمدرضا؛ *مقدمه‌ای بر استراتژی امنیت ملی*، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۸۱.
۵. ثبوتی، حجت؛ «بررسی عوامل تأثیرگذار در توسعه گردشگری استان ایلام»، سازمان میراث فرهنگی و صنایع دستی و گردشگری استان ایلام، ۱۳۸۶.
۶. جزایری، مینا؛ «جرم پول‌شویی به عنوان یک جرم مستقل»، *مجموعه سخنرانی‌ها و مقالات همایش بین‌المللی مبارزه با پول‌شویی*، کمیته معاضدت قضایی ستاد مبارزه با مواد مخدر، نشر وفاق، ۱۳۸۲.
۷. خسروآبادی، محمد؛ «تخمین تابع تقاضای گردشگری خارجی ایران طی دوره ۱۳۴۴-۱۳۸۳ و ارائه استراتژی‌های گسترش صنعت گردشگری ایران) با استفاده از استراتژی‌های توسعه گردشگری در مالزی، سنگاپور و مصر»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه صنعتی اصفهان، دانشکده مهندسی صنایع و سیستم‌ها، اصفهان، ۱۳۸۵.
۸. خوارزمی، ابوالقاسم؛ «بررسی رابطه علیت بین گردشگری و تجارت در ایران ۱۳۳۸-۱۳۸۰»، *فصلنامه پژوهش‌نامه بازرگانی*، ۱۳۸۴، شماره ۳۷.
۹. رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا؛ قادری، اسماعیل؛ «نقش گردشگری روستایی در توسعه روستایی (نقد و تحلیل چهارچوب‌های نظریه‌ای)»، *مجله مدرس*، ۱۳۸۱، شماره ۲.
۱۰. رنجبران، بهرام؛ زاهدی، محمد؛ «خدمات صنعت گردشگری مطالعه موردی برنامه‌ریزی در ایران»، اصفهان، انتشارات کنکاش، *مجله علوم محیطی*، ۱۳۸۴، شماره ۱.
۱۱. _____؛ «برنامه‌ریزی گردشگری در سطح ملی و منطقه‌ای»، *جهاد دانشگاهی (دانشگاه صنعتی اصفهان)*، چاپ اول، ۱۳۷۹.
۱۲. رهبر، فرهاد؛ *پول‌شویی و راه‌های مقابله با آن*، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۷.
۱۳. آمار ورود تعداد گردشگرهای ورودی به ایران از سال ۱۳۵۰-۱۳۷۸، سازمان ایرانگردی و جهانگردی، معاونت تحقیقات، آموزش و برنامه‌ریزی بخش آمار و اطلاعات.

۱۴. سلیمی فر، مصطفی؛ حق‌نژاد، امین؛ رحیمی، محسن؛ «بررسی عوامل تولید بر شدت مصرف انرژی در ایران؛ یک تجزیه و تحلیل مبتنی بر تابع تولید کاب - داگلاس»، مجله دانش و توسعه دانشکده علوم اداری و اقتصادی، دانشگاه فردوسی مشهد، ویژه‌نامه اسفند ۱۳۸۹، شماره ۳۴.
۱۵. شفیع‌زاده، اسرافیل؛ *اکوگردشگری در ایران چیزی در حد صفر*، نشریه جهان صنعت، ۱۳۸۳.
۱۶. صحرائیان، سید مهدی؛ *تطهیر پول در ایران*، تهران، معارف، ۱۳۸۱.
۱۷. _____؛ «فرازهایی از یافته‌های تحقیقات پول‌شویی در ایران»، مجموعه مقالات همایش بین‌المللی مبارزه با پول‌شویی، شیراز، ۱۳۸۲.
۱۸. صیدایی، سید اسکندر؛ هدایتی مقدم، زهرا؛ «نقش امنیت در توسعه گردشگری»، فصلنامه تخصصی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر، ۱۳۸۹، شماره ۸.
۱۹. عباسی‌نژاد، حسین؛ حبیبی، فاتح؛ «تصریح و برآورد تابع تقاضای گردشگری، ایران با استفاده از داده‌های سری زمانی - مقطعی»، مجله تحقیقات اقتصادی، ۱۳۸۴، شماره ۷۰.
۲۰. عظیمی، ناصر علی؛ حاجی‌پور، عبدالحمید؛ «برنامه‌ریزی توسعه صنعت گردشگری و اکوگردشگری برای توسعه اقتصادی»، ۱۳۸۷.
۲۱. قادری، زاهد؛ «امنیت و صنعت گردشگری»، روزنامه سرمایه، ۲۱ مهر ۱۳۸۸.
۲۲. کاکاوند، رؤیا؛ ۱۳۸۶، «امنیت معتبرترین جاذبه گردشگری»، سایت اینترنتی آریا، ۱۳۸۶.
www.chtn.ir
۲۳. لی، جان؛ *گردشگری و توسعه جهان سوم*، عبد‌الرضا رکن‌الدین افتخاری، و معصومه سادات صالحی امین، شرکت چاپ و نشر بازرگانی وابسته به مؤسسه مطالعات پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۷۸.
۲۴. محلاتی، صلاح‌الدین؛ «نگاهی به اهمیت اقتصادی جهانگردی در جهان معاصر»، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، ۱۳۷۷، شماره ۱۳۷-۱۳۸.
۲۵. _____؛ *درآمدی بر جهانگردی*، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، چاپ اول، ۱۳۸۰.
۲۶. محمدزاده، پرویز؛ بهبودی، داود؛ فشاری، مجید؛ سیاب ممی‌پور؛ «تخمین تابع تقاضای خارجی کل گردشگری ایران (رهبافت TVP)»، فصلنامه علمی پژوهشی، پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی، ۱۳۸۹، شماره ۱.
۲۷. مرادی، علیرضا؛ *کاربرد Eviews در اقتصادسنجی*، سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی، واحد تهران، ۱۳۸۴.
۲۸. مراسلی، عزیز؛ «تخمین توابع عرضه و تقاضای خارجی گردشگری در ایران»، تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۴.

- ۲۰۰ بهروز صادقی عمر و آبادی، احمد گوگردچیان، نجفعلی شهبازی و محسن سیفی کفشگری
۲۹. موسایی، میثم؛ «تخمین تابع تقاضای گردشگری به ایران»، فصلنامه پژوهش‌نامه بازرگانی، ۱۳۸۳، شماره ۳۲.
۳۰. میر محمد صادقی، حسین؛ **رابطه بین جهانگردی و جرم خارجی در ایران**، تهران، مرکز پژوهش‌های بنیادی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۵.
۳۱. نصیری‌زاده، حمید رضا؛ توتونچی، جهانگیر؛ «جهانگردی و اشتغال»، تهران، مجموعه مقالات سمینار بررسی سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه جهانگردی در جمهوری اسلامی ایران، دانشگاه علامه طباطبایی و سازمان ایرانگردی و جهانگردی، ۱۳۸۲.
۳۲. هال، جکینز؛ **سیاست‌گذاری جهانگردی**، دفتر پژوهش‌های علمی و فرهنگی، ۱۳۸۲.
۳۳. نوری، ابوالقاسم؛ «پول‌شویی و اثرات اقتصادی آن بر نظام پولی و مالی»، مجله الکترونیکی ویستا، ۱۳۸۹، <http://vista.ir/article/283437>.
۳۴. هزارجریبی، جعفر؛ «احساس امنیت اجتماعی از منظر توسعه گردشگری»، مجله جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، ۱۳۹۰، شماره پیاپی ۴۲، شماره ۲.

ب- لاتین

35. Balaguer, J and Cantavella-Jorda. M; 2002, "**Tourism as a long-run economic growth factor: The Spanish case**", Applied Economics 34, PP. 877-884.
36. Baral, Nabin, Stern, Marc J., Bhattarai, Ranju; 2008, "**contingent valuation of ecotourism in Annapurna conservation area, Nepal: Implication for sustainable park finance and local development**", Ecological Economics, pp. 218-227.
37. Brida, Juan Gabriel, Edgar. J. Sanchez Carrera and W.Adrian Risso; 2008, "**Tourism's Impact on long-Run Mexican Economic Growth**", Economic Bulletin, Vol. 3, No. 21 pp.1-8.
38. Cees schaap; 1998, **Fighting Money Laundering**, Kluwer Law Int, p. 2
39. Oh. Chi-Ok; 2005, "**The contribution of tourism development to economic growth in the Korean economy**", Tourism Management 26, PP. 36-44.
40. Ouattara, B; 2004, "**Foreign Aid and Fiscal Policy in Senegal**", Mimeo, University of Manchester.
41. Pesaran, M.H., and Y., Shin; 1999, "**An Autoregressive Distributed Lag Modeling Approach to Cointegration Analysis**", In Storn, S.(Ed.), Econometric and Economis Theory in the 20th Centry; The Ranger Frisch Centennial Symposium. Cambridge University Press, Cambridge.